

vse malo razpada, vsa hiša malo razmajana, stopnice in kljuge in druge reči, in tega in onega niso imeli.

— Zato pa je imel hotel lastno Smrt, da so ti jo pokazali od blizu, je rekel mož in utripnil s tipalkama.

— To je tak hotel skoraj moral imeti, je rekla žena in se smejala, takrat se je prvič zasmejala, — in jaz sem jo prva zagledala in jo pokazala doktorju.

— Kakšna pa je bila? sem vprašal.

— Oh, bila je v zelenih hlačah, je odgovorila gospa.

(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

O pojmovanju nacionalne kulture in književnosti*

Predrag
Matvejević

Pojem nacionalne kulture je nemogoče ločiti od pojma naroda. Nacionalna kultura nima enakega pomena v vsakem narodu in v vsakem obdobju nacionalnega življenja in razvoja.

Definicije nacionalne kulture v našem času se po navadi razlikujejo po tem, v kolikšni meri ohranjajo tradicionalne pojme naroda iz preteklega stoletja (kot bolj ali manj homogene celote z združevalnimi integrativnimi ali državotvornimi funkcijami), ali pa po tem, koliko se od njih ločujejo in upoštevajo nasprotja (družbena, razredna, kulturna) dosedanjih nacionalnih skupnosti.

Preden je francoska revolucija razglasila pravico in potrdila status naroda, so obstajale etnične skupnosti z bolj ali manj izraženimi nacionalnimi posebnostmi, tako civilizacijskimi kot državnimi in kulturnimi. Od renesanse do razsvetljenstva si je evropska kultura prizadevala za univerzalne ali kozmopolitske modele, vendar so imela ta prizadevanja vtisnjena znamenja svojega izvira in nastanka. Primerjave s starimi, klasičnimi kulturami, kot sta bili grška in latinska, razumljeni kakor univerzalna osnova in vzorec, so spremljale razpravo o vsaki posamezni kulturi (in še predvsem o literaturi).

V Evropi narodov se v XIX. stoletju oblikujejo *narodni-države* in nacionalne kulture ter književnosti. Razvoj posameznih nacionalnih kultur je med drugim odvisen tudi od tega, koliko so določeni narodi združeni in kako so konstituirani, ali imajo svojo državo ali ne.

V evropskih narodih-državah, ki niso pod tujo vladavino, predvsem v najmočnejših, si državna organizacija prizadeva centralizirati nacionalno kulturo in jo ohraniti pod svojim nadzorstvom. Kulturne in prosvetne insti-

* Odlomek iz neobjavljene knjige *Jugoslovanstvo danes*

tucije, ki se postopoma utemeljujejo, pomagajo pri združevanju in zedinjevanju posameznih pobud in naporov (v tem smislu je zelo koristna njihova pomoč tako pri narodih s svojo državo kot še zlasti pri narodih brez nje), tako da se nacionalna kultura usmeri po potrebah naroda ali naroda-države in se z njimi uskladi.

Kultura se v večji ali manjši meri takšnim zahtevam podreja ali pa se jim — del ustvarjalne kulture — upira. *Nacionalna literatura* raziskuje in opisuje preteklost svojega naroda-države (ta pojma od Herderja naprej dolgo časa zamenjujejo med sabo), slavi rodoljubje in spodbuja nova nacionalna velika dejanja. (Razberemo lahko več tipov diskurza — prozne, pesniške, historicistične — ki ustrezajo funkcijam, namenjenim književnosti.) Del literature ne sprejema takšne funkcije in se upira zoženju na nacionalnost: Goethe, ki sledi razsvetljencem, se je opredelil za »svetovno književnost« (Weltliteratur); Stendhal razglasa nacionalno čustvo za »protinaravno« (contre nature); Byron pretrga s svojim narodom in postane evropski pesnik; Puškina nacionalnost — kadar jo gledamo od zunaj — spominja na »grehoto«. Eden temeljnih razlogov, zaradi katerih se bo v Evropi pojavila *l'art pour l'art*, je zavračanje utilitarnih funkcij (ponudbe in povpraševanja) v sklopu nacionalne kulture, t. j. kulture v službi naroda, naroda-države. Za privrženca *čiste umetnosti*, kakršen je Flaubert, umetniško delo »nima domovine«. Podobnost med tem prepričanjem in Marxovo sodbo v Komunističnem manifestu (»delavci nimajo domovine«) odpira možnost razprave o odnosu internacionalne umetniške in politične avantgarde, kar pa ni snov tega eseja.

Kulture narodov (nacij) brez lastne države — razen v najbolj izjemnih primerih — ne morejo računati na položaj ali privilegij te vrste. Tam, kjer je politični prostor omejen, zavzet ali razdeljen, postane nacionalna kultura osnovno *sredstvo* boja za osvoboditev, izražanja nacionalnosti, poudarjanja neposrednih zahtev naroda. »Kultura za svobodo« (Kultur zur Freiheit) — znana Fichtejeva formula s konca XVIII. stoletja v nacionalno nezedinjeni Nemčiji — se bo pozneje pojavljala po celi Evropi. Pisatelj je *dolžan* odgovoriti na vprašanja ali zahteve naroda.

Tako se kultura politizira. Nacionalna literatura — del nacionalne kulture — je zaznamovana s takšno politizacijo in svoja sredstva — ustrezne žanre, retoriko, tipe pisanja — prilagaja nacionalnim nalogam: domoljubna poezija, zgodovinski roman, domačijska proza, svojevrstna historiografija in *publicistika* (značilen spoj žurnalizma in literature, ki spremlja nastajanje in razvoj meščanske nacije).

Izbira in ustalitev nacionalnega jezika je ena središčnih tem naroda in nacionalne kulture, kulturna in hkrati politična tema. Narod-država skuša za vsako ceno razrešiti jezikovno vprašanje, ohraniti nadzor nad jezikom: vprašanje državnega jezika dobi poseben pomen.

Mlada nacionalistična osvobodilna gibanja, kulturna in politična — *Jungesdeutschland*, *Giovane Italia*, *Mlada Poljska*, *Mlada Češka* in druga vse do *Mlade Bosne* — definirajo osnovne programe naroda. Prosvetiteljska gibanja XIX. stoletja postajajo vse bolj nacionalna in v določenih okoliščinah opuščajo nekatere temeljne ideje razsvetljenstva (npr. idejo univerzalnosti in tolerance). V Mladi Nemčiji se bosta (okoli leta 1830) pojavila pojma *tendence* in *tendenciozne književnosti* (Tendenz, Tendenzliteratur), ki se bosta na široko nazmahnili v nacionalnih književnostih, predvsem pri

tistih narodih, ki se bojujejo za svojo samostojnost in zedinjenje. (Takšna *tendenca*, ki jo je Heine¹ neusmiljeno ironiziral, bo v drugi polovici stoletja pri precejšnjem številu evropskih književnosti dobila socialne značilnosti in postala geslo socialistično opredeljenih pisateljev in publicistov okrog II. internacionale.)

Politični manifesti francoske revolucije, začenši z *Deklaracijo o človeških in državljanskih pravicah*, pa potem z napoleonskimi razglasi in dekreti, so ustvarili novo vrsto obračanja na narod, značilen politični govor, ki se širi in banalizira skozi žurnalizem in publicistiko kakor tudi skozi različne oblike priložnostne književnosti (poezije, proze, gledališča). Medtem ko se je razsvetljenstvo s svojimi sporočili obračalo na človeštvo (kolikor je bilo to v tedanjih razmerah mogoče), postane glavni naslovnik nacionalne kulture narod. Ideal *univerzalnega človeka* odstopi zdaj svoje mesto nacionalnemu človeku. Nacionalnost že sama po sebi vse bolj postaja vrednota. (Nacionalno razlikovanje se bo vse bolj krepilo še z rasnim razlikovanjem.)

Pomen teh sprememb v evropski ideologiji na prehodu dveh stoletij pride morda najbolj očitno do veljave v Fichtejevem delu: ta privrženec razsvetljenstva in strastni pristaš idej francoske revolucije je konec XVIII. stoletja zaposlen s splošno »določitvijo človeka« (die Bestimmung des Menschen); v znamenitih *Govorih nemškemu narodu* (1808) — verjetno v prvem pomembnem tekstu kakšnega evropskega misleca, ki se tako neposredno obrača na narod — se je njegovo zanimanje premaknilo na vprašanje »nemštva« (Deutschheit), »določitve nemške nacionalne vzgoje« (Nationalerziehung), »rodoljubja« (Vaterlandsliebe).²

V XIX. in XX. stoletju se v vseh nacionalnih kulturah srečujemo s stili in obnašanjem, z vrstami govora in pisanja, v katerih se avtorji na različne načine obračajo na narod, poudarjajo svojo nacionalno pripadnost ali lojalnost, svoj rod ali nacionalno čustvo. Poznamo številne diskurze, v katerih govornik-pisec govori ali piše za narod ali v imenu naroda, ki se z njim enači. V nekaterih situacijah je že samo pisanje domoljubno dejanje (*pisanje za narod*): nacionalni pisatelj — pa čeprav vrednost tistega, kar piše, ni velika — postane tribun naroda. Skoraj vsaka nacionalna književnost ima svojega pesniškega barda. Ni veliko takih pesnikov, ki bi njihov pomen presegal nacionalne okvire, vendar so nekateri od njih najpomembnejši v evropskem kulturnem prostoru. Pri narodih, ki se bojujejo za svojo osvoboditev in priznanje, so to marsikje utemeljitelji jezika, književnosti, novega razumevanja nacionalnosti.

Nacionalna kultura osvaja, ponekod z velikimi napori, svojo preteklost, integrira razne vrste narodne kulture, ki je obstajala pred njo, in jih prilagaja svojim oblikam ter vzorcem, pri tem pa jim pogosto spreminja smisel ali jih odtuja od njihove stvarne osnove. Zahteve po ustvarjanju nacionalnih kultur, ki naj bi bile v odnosu do naroda povsem homogene in usklajene s ustrežno državnostjo, so marsikje uničevale regionalne, lokalne in marginalne kulture (v Ameriki n. pr. starodavne domorodne kulture, ki niso ustrezale utilitarnim nacionalno-državnim načrtom, v Evropi pa razne ljudske kulture, narečne književnosti itd.).

¹ Primerjati sarkastično pesem z naslovom *Tendenz* v zbirki *Zeitgedichte, Gesammelte Werke*, zv. V, str. 503, Berlin 1956.

² J. G. Fichte: *Reden an die deutsche Nation*, str. 190 in 221, izd. Herman Beyer, 1896.

Izraze nacionalne kulture označuje med drugim tudi odnos do zgodovine. Znana Nietzschejeva delitev na *monumentalno*, *antikvarno* in *kritiško* zgodovino se v določeni meri nanaša ne samo na historiografijo, ampak tudi na nacionalno književnost. Monumentalni in antikvarni diskurzi (kritiški so redkejši) se historično in mitsko kombinirajo med sabo, hipostazirajo in pojavljajo v bolj ali manj spremenjenih oblikah: pogosto se dogaja (kar je med prvimi ugotovil Fichte), »da se tisto, kar bi šele moralo *nastati*, opisuje kot nekaj, kar je že *bilo*, in da se tisto, kar še moramo doseči, postavlja kot nekaj minulega«³, ali pa — če to stališče razširimo — da tisto, za kar želimo in verjamemo, da je bilo, prikazujemo, kot da se je dejansko zgodilo. Tako se z različnimi tendencami vidi in opisuje zgodovina in preteklost svojega naroda pa tudi drugih narodov, nastajajo nacionalne (nacionalistične) ideologije, ki jih spodbujajo še druga nasprotja in koristi (na prvem mestu ekonomske) in zato vodijo do najtežjih sporov med narodi-državami.

Za družbena gibanja in stranke so značilne posebne oblike političnega govora kakor tudi razumevanje kulture in književnosti, ki je načeloma skrajno funkcionalistično (moralnost, didaktičnost, načelo koristnosti ipd.). Izrazi nacionalne literature so v neposrednem odnosu s takšnimi političnimi govori, delujejo pod njihovim vplivom ali pa tudi sami vplivajo nanje.

Marsikatero razumevanje in obnašanje iz devetnajstega stoletja se bo preneslo v dvajseto, vse do današnjega dne, pogosto brez kakršnegakoli predhodnega preverjanja.

*

Kritika romantičnih (in postromantičnih) pojmov, kot so *nacionalni značaj*, *duh*, *duša* i. pd., sama po sebi ni zadostna. Tudi pojma *identitete*, katerega uporaba se je v zadnjem času razširila (in ga tudi mi občasno uporabljamo), ni mogoče zožiti na eno samo definicijo. Identitete posameznih nacionalnih kultur — kulturno življenje, obnašanje, modeli, slogi — niso enotni (sodelovanje v različnih kulturnih krogih, odnosi Sever-Jug ali Vzhod-Zahod v številnih evropskih kulturah itd.). Partikularistično razumevanje odnosa med identiteto naroda in identiteto nacionalnih kultur je preveč deterministično: dela ni mogoče izpeljati iz identitete.

»Ali je duh poseben po tem, da je nacionalen?« Takšno vprašanje je postavil Gramsci. »Nacionalnost je prva stopnja posebnosti (partikularnosti)«, se glasi njegov odgovor, ustvarjalec se v svojem delu »znova partikularizira med svojimi rojaki in ta druga posebnost nikakor ni podaljšek one prve«.⁴ Nacionalizmi terjajo, da kulturno ustvarjanje »podaljšuje« partikularne nacionalne posebnosti in prizadevanja ali naloge, kot protiuslugo pa ponujajo različne podpore (občinstvo, ugled, korist). Podržavljena nacionalna kultura postane v večji ali manjši meri ideologija naroda. Pisec se v službi naroda-države le stežka izogne vlogi ideologa.

Nacionalna kultura velja predvsem toliko, kolikor je kultura. Kultura je torej mera nacionalni kulturi, njeno obče merilo. Omejene nacionalne kulture (pa tudi regionalne, lokalne itd.) ustvarjajo prav tako omejena naci-

³ J. G. Fichte: Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten, izšlo v našem prevodu skupaj z Zaprto trgovsko državo, glej peto predavanje: Preučevanje Rousseaujevih postavk o vplivu umetnosti in znanosti na blaginjo človeštva, str. 190, izd. Nolit, 1979.

⁴ Gramsci: Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura, str. 91, izd. Editori Riuniti, Rim 1971.

onalna (lokalna, regionalna itd.) merila, ki jih potrjujejo pred samim sabo in postavljajo nad druge. Paraestetski kriterij — koliko je v kakšnem delu »našega«, »domačega«, »narodnega«, »nacionalnega duha« i. pd. — je pogost tudi v diskurzih književne kulture in v ideologiji naroda nasploh.

Kljub vsemu pa ima nacionalna kultura poseben pomen za narod, ki mu pripada in ki mu služi. Vendar je treba razlikovati med *posebnostmi* in *vrednotami*. Posebnosti so lahko vrednote ali to postanejo pod pogojem, da se kot takšne preverijo in potrdijo. Katalogi in kronologije nacionalnih kultur vse preradi zmanjšujejo ali celo izničujejo razliko med svojimi prizadevanji in dejansko uresničitvijo, med poskusi in deli, med navadnimi potrditvami pismenosti in književnostjo.

Partikularistični duh onemogoča, da bi receptivnost kulture razumeli kot določitevno značilnost ali možno vrednoto, saj postavlja zahtevo po *nacionalni čistosti* in samobitnosti, izraža željo, da se nacionalna kultura ne bi mešala in soočala z drugimi kulturami (to željo je mogoče opravičevati samo v razmerah, v katerih se izraža odpor do poskusov nacionalne in kulturne asimilacije). Na takšno omejeno pojmovanje v naših razmerah je A. G. Matoš takole reagiral (1909): »Nacionalne kulture so po svojem nastanku in izboru sad tujskega vpliva. To, kar je v narodu najboljšega, je sad zunanjih cepičev . . . Kakšen smisel bi imela nacionalna kultura, ko bi se z njo lahko okoriščal samo en narod. Vrednote, ki veljajo samo za eno raso, so inferiorne vrednote . . . Moč narodne kulture ni v sposobnosti zavračanja, eliminacije, ampak v zmožnosti sprejemanja, absorbiranja čimvečjega števila tujih kulturnih elementov . . . Biti v kulturi samo Hrvat pomeni biti beden Hrvat«⁵.

Stališča do nacionalne kulture so pogosto strukturirana kot odnosi do lastnine: lastna kultura je lastnina naroda. Kulturne vrednote se tako zožijo na attribute ali kvantiteto: *kolikšno je ali čigavo je* postane enako pomembno ali celo pomembnejše kakor *kakšno je in kaj je*. Takšna stališča lahko srečamo v raznih oblikah nacionalnega egoizma, prisvajanja ali asimilacije, provincializma, etnocentrizma itd.

Kritika meščanskih pojmov naroda in nacionalne kulture je v večji meri pokazala na njihove pomanjkljivosti, kakor pa ponudila drugačne modele. V *Komunističnem manifestu* je zapisano, da se proletariat, potem ko osvoji politično oblast, »dvigne do nacionalnega razreda: še zmerom je nacionalen, čeprav ne v smislu buržoazije«. Kakšen novi smisel je to? Obče formule, po katerih je določeno število teoretikov naroda skušalo odgovoriti na to vprašanje, nam ne delujejo zadostno, saj so navadno preveč utopične. Marx je, prav tako v *Manifestu*, razglasil (in v tem pogledu sledil Goetheju) konec »nacionalne enostranosti in omejenosti tako v materialni kakor tudi v duhovni proizvodnji. Iz številnih nacionalnih in lokalnih književnosti se oblikuje svetovna književnost.«⁶ Ustvarjanje kulturnih modelov in književnih del, ki presegajo »nacionalno enostranost in omejenost«, je aktualno tudi

⁵ A. G. Matoš: Narodna kultura, Zbrana dela, zvezek IV, str. 268—269, izd. Zagreb 1973.

⁶ V Nemški ideologiji lahko najdemo podobne formulacije o osvobajanju »nacionalnih in lokalnih omejenosti« in o vključevanju v »proizvodnjo (tudi duhovno) celega sveta«, (Zv. I, str. 36, izd. Kultura, Beograd 1964). Nietzsche je v tem pogledu blizu Marxu: »Smisel in stvarna vrednost kulture ležita v medsebojnem pretapljanju in oplenjevanju« (Der Wille zur Macht, št. 748, str. 192—193, izd. A. Kröner, Leipzig 1912).

dandanes. Vendar pa »svetovno književnost« danes razumemo drugače kot v Goethejevem in Marxovem času. Njeno osnovo še zmerom sestavljajo nacionalne književnosti, in sicer ne posebno veliko število del iz teh književnosti.

Avstromarksisti, ki njihovim pogledom na narod veliko dolguje Lenin (nekaj tudi Stalin, vendar samo v teoriji), so skušali povezati vprašanja kulture, še posebej nacionalne kulture, z definicijo socializma. Otto Bauer je zapisal: »Integracija celega naroda v nacionalno skupnost kulture, dosega popolne samoodločbe naroda, duhovna diferenciacija narodov — to je smisel socializma.«⁷ Takšna stališča so bila zavržena v imenu socializma, predvsem t. im. *realnega socializma*, kot avstromarksistični revizionizem. Vendar pa so v večji meri izpolnili določeno praznino, kot pa jo samo »revidirali«.

Leninova ugotovitev, da »buržoazija vseh narodov tako v Avstriji kot v Rusiji pod geslom ‚nacionalne kulture‘ v praksi slabi demokracijo, cepi in ločuje delavce itd.«,⁸ se je izkazala kot pravilna ne samo v Avstriji in Rusiji, vendar je ni mogoče jemati kot paradigmo za vse položaje narodov in nacionalnih kultur. V številnih kulturah resnično obstajata »dve kulturi«, kakor trdi Lenin: na eni strani »elementi demokratične socialistične kulture«, na drugi strani pa »buržoazna kultura (v večini primerov pa še monarhistična in klerikalna) — in to ne samo v obliki ‚elementov‘, ampak v obliki vladajoče kulture.«⁹ Vendar se po navadi vsaka od teh kultur ne pojavlja v nekakšnem čistem ali ločenem stanju, temveč se v glavnem njihove vsebine in izrazi mešajo in prepletajo. Pokazalo se je, da je v nacionalni kulturni tradiciji zelo težko izpeljati radikalnejšo selekcijo naprednih in nazadnjaških elementov, povsem ločiti ene od drugih, zavreči druge in ohraniti samo prve. To razpravo o modelih nacionalne kulture pogosto vrača nazaj na začetek.

V stalinistični teoriji naroda določanje kulture kot nacionalne po svojem izrazu ali *obliki* in internacionalne po svoji opredelitvi ali *vsebini* ni kaj dosti več kot samo poskus, da se reduktivni odnos *oblika-vsebina* vsili celoti kulturnega ustvarjanja.

Boj narodnoosvobodilnih gibanj v sodobnem svetu je samo potrdil izjemen pomen kulture za ohranjanje značilnosti in spomina naroda, za bujenje nacionalne zavesti in spodbujanje odločnosti. Med predstavniki črne Afrike je Frantz Fanon najprepričljiveje dopolnil in razširil definicijo nacionalne kulture: »Nacionalna kultura ni folklor, o kateri je abstraktni populizem mislil, da je prava resnica o narodu. Prav tako ni sklad okamnelih absolutnih dejanj, ki jih je vse teže moč povezati s sodobno nacionalno stvarnostjo. Nacionalna kultura so vsa tista prizadevanja, s katerimi se narod trudi na področju misli, da bi opisal, opravičil in opeval akcijo, s katero se je konstituiral v narod in se ohranil.«¹⁰

V sami praksi osvobodilnih gibanj, osvobojenih narodov ali nacij t. im. tretjega sveta smo videli zmaličenja, podobna tistim, ki jih je preživljala

⁷ Otto Bauer: Die Nationalitätenfrage und die sozialdemokratie, Dunaj 1907. Citirano po delu Georgesa Haupta Les marxistes et la question nationale, izd. Maspero, Pariz 1974.

⁸ I. V. Lenin: Kritične beležke o nacionalnem vprašanju, prvokrat objavljeno v reviji Prosvješčenije, št. 10, 11 in 12. leta 1913.

⁹ Ibid.

¹⁰ Frantz Fanon: O nacionalni kulturi, v knjigi Prezrti na svetu, str. 140—141, izd. Stvarnost, Zagreb 1973.

Evropa in jih sem pa tja še zmerom preživlja. Tam, kjer je kultura dolgo varovala narodno identiteto in služila v nacionalnem boju, nacionalna kultura v večji ali manjši meri ohranja konservativne lastnosti in včasih postaja vir tradicionalizma, nacionalizma in celo primitivizma.

Kritični misli, ki bo spodbujala razvoj narodov in nacionalnih kultur, zapoznelih v svojem oblikovanju, in bi jim hkrati pomagala, da se osvobodijo znanih *otroških bolezni* nacionalizma (nacionalnega »romantizma« i. pd.), se ni uspelo potrditi v širših, nacionalnih in internacionalnih razsežnostih. V tem pogledu obstaja stalna kriza (če je mogoče tako reči) teorij naroda in nacionalne kulture. Kar se pa tiče književnosti, dežele v razvoju ob zelo omejenem številu svetovnih del uporabljajo večinoma produkcijo svoje nacionalne književnosti, pisano po vzorih ustreznih tradicij in najpogosteje s temi vzori tudi omejeno (didaktičnost, moralizem, tendencioznost, patriotični patos i. pd.). Tudi v razvitih deželah ima največji uspeh v prvi vrsti domača književnost.

Nacionalistične ideologije (pogosto združene z religijo, še posebej, kadar imajo tudi same religijske elemente) se na raznih straneh kažejo kot najmočnejši spodbujevalci množic. Današnji položaj je zelo oddaljen od tistega, ki so ga velikodušno prerokovali in si ga želeli misleci prejšnjih stoletij. Tisti del nacionalne kulture, ki je ohranil pripravljenost za obrambo vrednot — tako svojih kot občečloveških — nima skoraj nikakršne moči. Razlike v materialnem in duhovnem razvoju bistveno vplivajo na takšno ali drugačno izbiro. Alternativa med tradicionalno »zakoreninjenostjo« (*enracinement* po Barresu) in občutkom »brezdomovinskosti« (*Heimatlosigkeit*, ki je po Heideggerju postala »svetovna usoda«¹¹) razdira duha same kulture.

Ena od posebnih značilnosti novejšega časa je povezanost med določenimi tipi proizvodnje nacionalne industrije in nacionalne kulture, izstop kulture iz okvirov naroda po zaslugi internacionalnih industrijskih mrež. Na žalost je to večinoma postavljeno na takšnih osnovah, da je bolj koristilo sami industriji kakor pa kulturi.

Pojem *planetarne kulture* nosi v sebi nevarnost uniformiziranja (ponekod predstavljenega kot amerikanizacija), vendar ta nevarnost ne opravičuje trdovratnosti konservativizma nacionalne kulture in njene nepripravljenosti, da bi se odprla in pristala na soočanje. Ko se je misel našega časa srečala z odločnostjo legitimnih odporov do asimilacije in kulturne dominacije močnejših nad šibkejšimi, razvitih nad manj razvitimi, je poudarila *pravico do razlike*. Ko je antropolog Claude Lévi — Strauss razmišljal o možnem »sodelovanju kultur« in o alternativni kulturnih sintez v našem času, je svojo izkušnjo jedrnat izrazil v napovedi, da »bi bila lahko svetovna civilizacija edinole koalicija na svetovni ravni kultur, ki ohranjajo svojo originalnost«.¹²

Izkušnje, ki se zbirajo iz različnih oblik *akulturacije*, raziskovanih na osnovi novih in vse bolj raznovrstnih metodologij, in izkušnje pluralnih in večnacionalnih kulturnih sklopov z razmeroma visoko stopnjo notranje povezanosti spodbijajo številne tradicionalne predstave in prizadevanja nacionalnih kultur za avtarkijo.

V zadnjem času smo pričeli, kako na osnovah skupne nacionalne kulture (književnosti) nastajajo različni sodobni izrazi. V Evropi imamo več takšnih

¹¹ Martin Heidegger: *Über den Humanismus*, str. 54, izd. A. Francke, Berne.

¹² Claude Lévi-Strauss: *Race et histoire*, str. 177, izd. Gonthier — UNESCO, Pariz 1961.

primerov: dve nemški državi, etnična in kulturna razdeljenost Madžarov (zlasti v Transilvaniji), Romunov (Besarabija), Albancev (Kosovo). V Aziji sta po dve kitajski, korejski in do nedavnega tudi vietnamski kulturi in literaturi, obstajajo pa tudi pomembne kulture emigracije in oporečnosti (poljski, kitajski, latinskoameriški begunci, sovjetski oporečniki itd.). Ti pojavi, ki imajo večinoma nenaravne vzroke in nesrečne posledice, nas silijo k vnovičnemu preverjanju ustaljenih pojmov o nacionalni kulturi in njenem odnosu do svoje države-naroda. Günther Grass na primer vidi možnost, kako ohraniti enotnost nemškega naroda in nacionalne kulture (in literature) v dveh različnih državah, pod pogojem, da se odreče hkrati »nacionalizmu in ideji o eni državi«. ¹³ Težko je reči, v kolikšni meri je alternativa, ki jo je v nemški kulturi označil H. M. Enzensberger, uresničljiva v širših razsežnostih: »Doživeli smo velike premike od nacionalne kulture proti internacionalni, tako da danes sploh nimamo desničarske kulture«. ¹⁴ Predvsem v manj razvitih deželah je treba računati z odporom konservativne tradicije.

Izkušnje ene nacionalne kulture niso v celoti ustrezne in odprte do izkušenj druge. Mere, do katerih lahko ena komunicira z drugo, prav tako poznajo naravne omejitve glede na različnost oblik in heteronomijo samih funkcij. Obstajajo posebne značilnosti, ki se izmikajo analizi ali vrednotenju z univerzalnimi pretenzijami, vendar samo to dejstvo načela univerzalnosti še ne postavlja nasproti *pravici* do posebnosti in pluralizma.

Po dokončani nacionalni konsolidaciji nacionalna književnost v okvirih svojega naroda zgublja pomen, ki ga je imela v prejšnjem obdobju. Tako postane svobodnejša in dobi dosti večje možnosti kritičnega izraza. V književnosti različnih jezikov in geografsko oddaljenih držav se dandanes pojavljajo analogni in sorodni diskurzi, ki se izrazom nacionalne literature prilagajajo povsem drugače kot v preteklosti.

Sodobno razmišljanje v kulturi se odloča med angažmajem za nacionalno in zavestjo o tem, da lahko takšen angažma v vsakem trenutku pripelje do podrejenosti do samega naroda, t. j. nacionalne države, državne ideologije ali ideologije nasploh.

*

V preteklem stoletju so južnoslovanske *narodne kulture* vse bolj postajale *nacionalne kulture*, pri tem pa so, kolikor je bilo mogoče, sledile evropskim modelom in skušale ohraniti svoje tradicije. Kakor drugod po Evropi se soočajo pojmi nacionalne ali narodne kulture in kulture nasploh ter še posebej stališča nacionalnih kultur in jugoslovanske kulture.

Kulture južnih Slovanov so imele v svoji preteklosti več želja kakor možnosti, da bi med sabo komunicirale in se dejansko približale druga drugi. V posameznih etapah razvoja nacionalnih kultur obstajajo očitne razlike v samem načinu, kako kultura odgovarja na zahteve naroda ali nacije, politike ali države (v Srbiji in Črni gori lastne države že pred združitvijo). V naših razmerah religija — katoliška, pravoslavna, islam — ne vpliva samo na nacionalno pripadnost, ampak tudi na sodelovanje v ustreznem kulturnem krogu.

V tipu držav, kot sta bili Srbija in Črna gora preteklega stoletja, ki sta se spopadali z velikimi težavami svoje konstitucije in obrambe integritete, je

¹³ Intervju v tedniku *Le nouvel observateur*, Pariz, 5. VII. 1980.

¹⁴ Intervju v *NIN*, Beograd, 19. XI. 1977.

nacionalni kulturi namenjena predvsem vzgojna funkcija. Razsvetljenske zamisli Dositeja Obradovića — kultura v korist (»polzu«) naroda — niso bile omejene z državami ali ozko nacionalnimi koristmi, vendar jih brez pomoči države ne bo mogoče uresničiti. (V evropskih prosvetiteljskih gibanjih XIX. stoletja, bolj ali manj prežetih z nacionalno ideologijo, kažejo Dositejeve ideje izjemno širino in sorodnost z izvornim razsvetljenstvom.) Do stališč Vuka Karadžića (ne samo do jezikovne reforme) bo država dolgo časa kazala odpor in nezaupanje.

V deželah pod turško nadvlado ni mogoče govoriti o nacionalni kulturi, ampak komaj o rudimentarnih oblikah narodne kulture in občasno o stikih s kulturno tradicijo, večinoma s posredništvom duhovščine ali redkih privilegiranih posameznikov. Del južnoslovenskega ljudstva, ki je sprejel islam, islamsko izobrazbo in kulturne spodbude, bo izoblikoval svoj nacionalno-kulturni profil šele pozneje, v našem času.

Za kraje pod avstroogrsko in italijansko oblastjo je značilno združevanje kulture in politike pa opredelitev za kulturne projekte v nemožnosti, da bi prišlo od političnih dejanj v pravem pomenu besede. Podobnosti z evropskimi modeli, o katerih smo govorili na začetku tega eseja, ni težko potrditi. August Šenoa zahteva »tendenco«¹⁵ kot literarno načelo skoraj identično, kot so to počeli pristaši gibanja Mladonemcev ali Mladopoljakov (Šenoa prav poljsko nacionalno književnost priporoča Hrvaški za zgled), medtem ko skoraj v istem času Laza Kostić začenja nastopati proti »tendencioznosti«¹⁶ v srbski književnosti. Zagovornik hrvaškega in južnoslovenskega zedinjenja Josip Juraj Strossmayer poudarja geslo *s prosveto k svobodi* (analogno Fichtejevemu: *Kultur zur Freiheit*; zamenjava besede kultura s *prosveto* je značilna za naše razmere). Podobno kot ob svojem času Lessing v še nezedinjeni Nemčiji vidi Josip Jurčič v Sloveniji književno delovanje kot neke vrste nadomestek za politično delovanje: »Politično ne moremo zadosti delovati (...), zato delujemo tam, kjer moremo, na književnem polju«.¹⁷

Nacionalne književnosti so določene s funkcijami, ki jih opravljajo v projektu samega naroda in nacionalne kulture. Njihovi izrazi so preprosti in didaktični, neposredni in utilitarni, pogosto prigradniški ali tendenciozni. To v večji ali manjši meri velja za vse južnoslovenske književnosti preteklega stoletja: imajo razvitejšo zavest o svoji funkciji kakor pa o sebi kot književnosti. Izjeme so zelo redke.

Ideja o zedinjenju južnih Slovanov postavlja kulturi (v kateri se je ta ideja tudi rodila) neposredne naloge: zedinjenje same kulture (jezika, književnosti itd.), da bi se kar se da popolno uresničila *narodna enotnost*. Ko Strossmayer Hrvaškemu saboru predstavlja program bodoče Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, želi »ponuditi sredstva narodni knjigi . . ., edinemu vzvodu višjega razvoja narodnega izobraževanja« in tako kot pri drugih večjih kulturah, (»pri Germanih in Romanih«) »preseči različnost in razcepljenost«¹⁸ v jeziku. »Če hoče jugoslovanstvo postati *en narod v duhov-*

¹⁵ August Šenoa: Naša Književnost, Glasnik, I, Zagreb 1865.

¹⁶ Matica, št. 18, Novi Sad 1870.

¹⁷ Slovenski narod, Ljubljana, 6. II. 1875. Nekaj desetletij pozneje Cankar ravno tako piše: »Boj za osvoboditev množic je kulturni boj.« (Slovensko ljudstvo in slovenska kultura, Izbrana dela, zv. X, str. 233, izd. Cankarjeva založba, Ljubljana 1959).

¹⁸ J. J. Strossmayer: O potrebi po Akademiji in Vseučilišču, govor v hrvaškem saboru 12. V. 1861.

nem smislu,« poudarja prvi predsednik Jugoslovanske akademije Franjo Rački,« si mora prizadevati, da bi se združilo v književnem jeziku. Seveda ob tem, da se ne mislimo osamiti in zapreti pred duhovnim napredkom tujega, od nas bolj izobraženega sveta». ¹⁹

Na slovanskem jugu so takšne zahteve vse bolj pogoste. Izražajo jih najdragocenejši ljudje peresa in najpomembnejši kulturni poslanci: »Ilirizem, jugoslovanstvo, vsehrvaštvo, vsesrbstvo, vsesrbohrvaštvo — vsa ta v obliki včasih protislovna, vendar v bistvu sorodna gibanja, so si prizadevala, da bi sinove enega naroda zbrala v eno samo skupnost,« piše mladi Ujevič in se poteguje za »enotno srbsko ali hrvaško kulturo«. ²⁰ Na južnoslovanskem ozemlju je v tem pogledu najprikladnejša Mlada Bosna.

Prepričanje, da je enotnost ali sorodnost jezika osnovno določilo, lahko srečamo v večini evropskih nacionalnih gibanj. Izjemno poudarjena etnična sorodnost južnih Slovanov, v veliki meri skupno ljudsko pesništvo, nedeljena želja, da bi se izvili iz podrejenega položaja odvisnosti in zaostalosti ter primeri zedinjenja drugih evropskih narodov, vse to je pripeljalo do tega, da so zanemarili dejanske razlike v tradiciji, kulturi, jeziku, veri, načinu življenja. Sami pojmi *naroda* in *nacije*, kakor tudi *nacionalne kulture*, niso bili dovolj določeni, prav tako pa v tem času tudi naše identitete niso bile dovolj izoblikovane in potrjene.

Odnosi med posameznimi nacionalnimi kulturami in jugoslovanstvom ter samo idejo o skupni jugoslovanski kulturi so se kazali v različnih oblikah. Na Hrvaškem se soočata — in včasih tudi spopadeta — »dva kulturna tokova: eden od nas terja čisto hrvaško kulturo, drugi pa k nam uvaja hrvaško-srbsko, jugoslovansko, slovansko kulturo« ²¹ (Matoš). Prvi je bliže Starčeviću politični opredelitvi, drugi pa Strossmayerju. (Razodevanje ali spopad teh »dveh kulturnih tokov« bo mogoče v hrvaški kulturi še dolgo čutiti — vse do današnjega dne — v nekaterih obdobjih celo zelo dramatično.) V Sloveniji je ideja o enotni jugoslovanski kulturi in o skupnem jeziku zavržena z zelo odločnimi stališči, še posebej z obrambo svojega jezika, in to že od Prešerna naprej. Cankar je ostro nasprotoval »tistim ljudem, ki čisto brez vzroka in povoda povezujejo slovenski jezik z jugoslovanskim političnim vprašanjem (...). Jugoslovansko vprašanje v kulturnem in jezikovnem smislu zame sploh ne obstaja... rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razdelilo na štiri narode s štirimi čisto samostojnimi kulturnimi življenji«. ²² V Srbiji sta del liberalne inteligence in socialdemo-

¹⁹ Franjo Rački: Jugoslovanstvo, Pozor, 27—29, Zagreb 1960 (podčrtano v izvirniku).

²⁰ Tin Ujevič: Zbrana dela, zv. VII, str. 321, in zv. XVI, str. 294, izd. Znanje, Zagreb 1965. Pri mladem Ujeviču je veliko takšnih in podobnih izjav: »Priznavam se za Srba prav zato, ker sem Hrvat« (zv. X, str. 10). Tudi pri mladem Krleži lahko beremo: »Od koga sem se kaj naučil? Največ od Josipa Klobučarja (svojega učitelja, op. P. M.): biti Hrvat, verjeti v človeka... Od Djura Daničića: Hrvatje in Srbi so en narod«, (1916), Davni dnevi, str. 180, izd. Zora, Zagreb 1956.

²¹ A. G. Matoš: Narodna kultura, Zbrana dela, zv. IV, str. 270—271, izd. Liber, JAZU, Mladost, Zagreb 1973. Matoš sam je v sebi združeval oba tokova: po eni strani si je prizadeval, da bi hrvaška in srbska književnost »postala vzajemna, v prizadevanju, da bi postala ena sama« (zv. VII, str. 218), po drugi strani pa je kot starčevićavec opravičeval »z zgodovinsko preteklostjo determinirani nacionalizem, (ki) ni in tudi ni nujno, da bi bil negacija jugoslovanske in slovanske misli« (zv. VII, str. 227).

²² Ivan Cankar: Slovenci in Jugoslovani, Izbrana dela, zv. X, str. 398 in 402, izd. Cankarjeva založba, Ljubljana 1959.

kratski krog podpirala in širila ideje jugoslovanske enotnosti in kulturne skupnosti, vendar to ni povzročilo globljih razcepov v sami kulturi, predvsem zaradi dejstva, da je v lastni državi obstajala tudi večja kompaktnost nacionalne kulture kakor tudi samega naroda. Konfrontacija Dositejevega duha z ožje razumljenim vukovstvom v srbski kulturi nima enakega pomena kot odnos med starčevičevsko in strossmayerjevsko opredelitvijo v hrvaški kulturi. Skerlić je v skladu s svojim demokratskim razumevanjem in po francoskih zgledih definiral »jugoslovanstvo, ki v religioznem pogledu pomeni polno toleranco in enakopravnost, v politiki pa avtonomijo in federalizem«. ²³ To stališče je seveda čisto drugačno od tistega, ki ga bo po letu 1918 določila jugoslovanska država.

V XIX. stoletju v jugoslovanskih razmerah ni mogoče govoriti o kakšni širši levi kulturi (nastop Svetozarja Markovića, zagovornika *federalizma* in *samouprave*, je povsem izjemen). Socialna demokracija je z velikimi težavami predvsem v Srbiji postala del delavskega gibanja, vendar brez večjega kulturnega vpliva. V XX. stoletju za predstavo zedinjenja, ki je imela podporo vseh pomembnih duhov, leva usmeritev v kulturi omogoča večjo distanco do meščanskih pojmov nacionalne kulture. Krleža in Cesarec, ki nista odstopala od ideje narodne enotnosti in svobodneje razumljene jugoslovanske kulturne skupnosti, sta v Plamenu ²⁴ in Književni republiki nastopala proti podrejanju nacionalne kulture nacionalizmu (tako jugoslovanskemu kot partikularnemu), ki je zdaj stal že na državnih osnovah. Krleževa filipika »Hrvaška književna laž« pomeni po Svetozarju Markoviću prvi nastop te vrste na slovanskem jugu.

Institucionalizacija kulturnih funkcij v jugoslovanski državi med dvema vojnoma je dosegla — z različnim uspehom v različnih okoljih — da se je v kulturi razširil vpliv državne oblasti in ideologije. V številnih priložnostih se znanstvenim velikim delom in raziskovanjem ni uspelo osvoboditi takšnega vpliva: v historiografiji, antropologiji (»dinarska rasa«), lingvistiki, prosveti ipd. Unitarni pojmi naroda in nacionalne kulture so imeli svoje zagovornike celo med najuglednejšimi kulturnimi ustvarjalci, še posebej v dvajsetih letih. Sčasoma se bodo začele pojavljati različne reakcije — nacionalne, nacionalistične in na splošno opozicijske — na skoraj vseh koncih dežele, še zlasti na Hrvaškem, pa tudi v Makedoniji, Črni gori, med Albanci na Kosovu in drugod. V drugi polovici dvajsetih let se najpomembnejši hrvaški književniki, ki so prešli na ekavico, spet vračajo k ijekavici in tako opuščajo dotedanji program popolnega jezikovnega in kulturnega zedinjenja kot znamenje protesta proti diktaturi unitarizma.

Na mesto ideje unitarne enotnosti bo vse bolj stopalo razumevanje enotnosti z razlikami. Naprednim krogom kljub vsemu uspeva udejanjenje visoke stopnje jugoslovanskega mednacionalnega sodelovanja v kulturi (razne kulturne akcije, revije, »socialna literatura« in kultura komunistov na levi, srbski nadrealizem, ki zavrača ali ironizira nacionalno mitologijo itd.). Na desnici gojijo tradicionalne nacionalne sloge z restriktivnim razumevanjem nacionalne kulture in prepoznavnimi tipi govora in pisanja. Nacionalistično

²³ Jovan Skerlić: Neoslavizem in jugoslovanstvo, v reviji Zora, št. I, Dunaj 1910.

²⁴ Plamen, št. 1, Zagreb 1919. »Če obstaja linija jugoslovanske kulturne tradicije in kontinuiteta,« piše na tem mestu Krleža, »potem se prebija od bogomilov do Križanića in od Križanića do Kranjčevića...« Težko se je sporazumeti o tem, kje vse so izvori jugoslovanstva. Odvisno od tega, s katere strani gledamo...

obnašanje v naših kulturah (ki podpirajo tradicionalne ideologije in institucije) označuje stalno vračanje v naročje naroda, v njegovo preteklost, preoblikovanje preteklosti in zgodovine po sodobnih potrebah in željah, zamenjava zgodovine in mita itd.

Vse nacionalne kulture (književnost) so zaznamovane tudi s političnimi govori različnih opredelitev ali strankarskih pripadnosti. Tako lahko npr. spremljamo evolucijo več različic radikalstva v Srbiji ali na Hrvaškem, način, kako izginjajo pravaški izrazi in se uveljavljajo HSS-ovski, in še razne druge diskurze, nacionalne in separatistične, jugoslovanske in jugoslovanskofilske, tradicionalistične in marksistične itd. (V Sloveniji je značilen prelom med katoliško-nacionalističnim klerikalnim diskurzom in govorom, ki ga uvajajo v tridesetih letih levi kristjani.)

Del književnosti, predvsem tisti najbolj povprečen, prakticira tipe pisanja, ki v večji ali manjši meri korespondirajo s takšnimi diskurzi. Na kulturnem področju se vse bolj uveljavljajo govorniki, znani že iz XIX. stoletja, ki se identificirajo z narodom in nastopajo v njegovem imenu, vrste literatov in publicistov, ki v svojem narodu dobivajo poseben pomen, večji od svojih dejanskih vrednosti (»dobivamo tip človeka, ki misli, da je literat, ker je rodoljub«²⁵ je v svojem času ugotavljal Tin Ujević).

Odpor proti fašizmu in narodnoosvobodilni boj sta močno potlačila nacionalizem, precej kompromitiran zaradi sodelovanja s fašizmom. Takoj po drugi svetovni vojni leži dosti večji poudarek na *jugoslovanski kulturni skupnosti* kot pa na zasebnih nacionalnih kulturah. Kazalo je, da stari pojmi nacionalne kulture ne zdržijo več, novi pa še niso bili definirani. Z revščino staliniistične teorije si resnično ni bilo mogoče kaj dosti pomagati. Destalinizacija na kulturnem področju — za kulisami spora s Kominformom — je skupno delo celotne jugoslovanske kulture, posebnega odnosa med politikom in kulturo v Jugoslaviji.

Priznanje vseh južnoslovanskih narodov — najprej makedonskega in črnogorskega, pozneje pa še muslimanskega — je v jugoslovanski prostor postavilo nove nacionalne kulture pa tudi kulture *narodnosti* (črnogorsko kulturno so dolgo jemali kot del srbske zaradi določenih tradicij, bosanskohercegovo pa so medsebojno delili).

V nasprotovanju centralizmu, ki je bil v okoliščinah, kakršne so vladale takoj po vojni, bolj ali manj neizbežen in se ni izognil skušnjavam etatizma in tradicionalnega unitarizma, so bile reakcije kulture različne: pozitivne in spodbudne tam, kjer je odpor do centralistične prakse spremljala nova, naprednejša zavest, tako družbena kot kulturna, škodljive in omejene pa povsod, kjer je pojem naroda in nacionalne kulture ostajal preveč vezan na preteklost in zaprt v partikularnost. V okviru takšnih alternativ in protislovij so se vprašanja hrvaškega ali srbskega jezika zastavljala z različnimi političnimi implikacijami (*Novosadski dogovor* 1956, *Deklaracija* slovenskih kulturnih delavcev o srbsko-hrvaškem jeziku na skupni televiziji 1965, *Deklaracija o položaju hrvaškega knjižnega jezika* 1967, prekinitev sodelovanja med Matico hrvaško in Matico srbsko pri delu za Slovar srbskohrvaškega ali hrvaškosrbskega jezika 1971).

Po zaslugi ustavnih pravic in vse večje avtonomnosti republik (in pokrajin) znotraj federacije je proces potrjevanja in ločevanja nacionalnih kultur in

²⁵ Tin Ujević: Hrvaška sedanost, zv. VII, str. 48 v Zbranih delih.

književnosti postal stvarnejši in odločnejši. Preseganje centralističnega modela, ki je bilo v bistvu pozitivno, se je soočilo s številnimi pomanjkljivostmi in nevarnostmi: parceliziranje kulturnega prostora, povečanje možnosti, da republiške in regionalne birokracije držijo v rokah kulturne iniciative v svojem prostoru, spodbujanje partikularizma in provincializma, pomanjkanje širših (skupnih) projektov v kulturi, slabitev vrednostnih kriterijev, zanikanje vrednosti kritične prakse. Vse te pomanjkljivosti in nevarnosti ne morejo biti ne opravičilo ne izgovor za vrnitev k centralističnemu modelu, vendar pa nas spodbujajo, da še naprej preizkušamo in redefiniramo pojem nacionalne kulture: da skušamo v največji možni meri preseči tradicionalne in restriktivne antimonije nacionalnega in jugoslovanskega, tako kot tudi domačega in svetovnega.

Vprašanje jugoslovanske kulture se je pogosto zastavljalo in pojmovalo napačno, predvsem kot alternativa za obstoječe nacionalne kulture. Povsem naravno je, da zaradi tega prihaja do legitimne obrambe nacionalnih kultur: narodi, ki so težko dosegli in še težje ohranili svojo identiteto, ne sprejemajo z lahkim srcem tveganja asimilacije. Toda kulturni pluralizem in obenem akulturacija, posebni in skupni projekti in sorodne oblike odnosov in povezovanja so lahko prav tako identitete kulturnega prostora, t.j. jugoslovanske kulture. »Prišlo bo tudi do neke jugoslovanske kulture,« je izjavil Josip Vidmar leta 1974, »ko bo naše življenje do te mere urejeno, da bomo v mnogih sferah nekako izenačeni. Vsaka naša kultura je obremenjena s svojo preteklostjo.«²⁶

Jugoslovanske kulture ne smemo jemati niti kot antitezo nacionalnim kulturam niti kot njihovo enotno sintezo: ta kultura namreč ne suponira izničenja razlik, eliminiranja posebnosti, zavračanja posebnih tradicij, ampak domneva dinamičen in integrativen odnos obstoječih posebnosti, tradicij in razlik. Posamezen pojav ali delo imata lahko bolj poudarjene značilnosti svojega nacionalnega izvora, drug pojav ali delo pa sta lahko bolj jugoslovansko določena. S tem se dejansko množi število možnih izbir, se pravi prostor svobode. Tako se v vsakem primeru ožijo možnosti provincializma in partikularistične omejenosti.

V odnosu do nacionalne kulture sta se v naši preteklosti — navzoči pa sta tudi še dandanes — pojavljali dve osnovni, nasprotni stališči. Antun Barac jima je sledil v hrvaški kulturi in ju že pred nami skušal opisati. Njegove ugotovitve v določeni meri veljajo tudi za druge jugoslovanske kulture, pa tudi za jugoslovansko kulturo nasploh: »Usoda malih narodov — pri tem tudi hrvaškega — je takšna, da blodijo med megalomanijo in omalovaževanjem vsega, kar je njihovo. Samo pri majhnih narodih lahko na vsakem področju dela najdemo toliko raznovrstnih ‚veličin‘, kolikor jih nimajo vsi veliki narodi skupaj. Prav tako je njihova značilna poteza, da v njih periodično nastajajo obdobja kriticizma, ki prehaja v hiperkriticizem. Poimensko to velja za kulturno, še posebej pa za literarno življenje . . .

Naivno povzdigovanje svojih stvaritev vodi v razočaranje zmerom, kadar nas življenje pripelje v stik z resničnostjo. Preziranje svojih vrednosti pa rojeva negotovost vase in pobitost. V svoji zgodovini smo pogosteje padali v prvo kakor v drugo skrajnost. Ker smo neprestano živeli v nacionalnem

²⁶ Intervju z Josipom Vidmarjem v Komunistu, novembra 1974 (III. nadaljevanje).

boju, smo iz nacionalnih razlogov — včasih pa tudi zavestno — svoja dela povzdigovali bolj, kot to zaslužijo.²⁷

Omenimo v zvezi s tem citatom na koncu še eno karakteristiko govora o nacionalni kulturi, tako pri nas kot tudi drugod po svetu: neprestano se pojavlja potreba, da se ponavljajo stvari, ki so bolj ali manj znane in ki jih v normalnih okoliščinah ne bi bilo treba ponavljati. Temu se ni izognil niti ta esej, vendar se je avtor tega ves čas zavedal.

²⁷ Iz knjige Antuna Barca Veličina malih, citirano po eseju Jureta Kaštelana Mala dežela in njena književnost v svetovnih dogajanjih, Praxis, št. III, 1965, str. 408—409.

Prev. J. Zlobec

Edelman
Jurinčič

**In na vardo
so prikričale
šoje**

1. Gajardo! Gajardo!
Imel je gladke in rosne roge,
imel je gladko in belo kožo,
imel je močno in lepo glavo.

Na jesen,
ko je mrzlo rosilo,
se je zvrnil v škarpo,
in poginil.
O, Gajardo! Gajardo!